

Kort historik

Kyrkan har genomgått en för Öland vanlig utveckling från liten stenkyrka uppförd under medeltiden till en utökad och ombyggd kyrka i nyklassicistisk stil under 1800-talet. Dagens kyrka består av medeltida torn i väster och nyklassicistiskt långhus med sakristia i norr. Denna putsade salskyrka tillkom 1848 då den medeltida kyrkan utom tornet revs. År 1861 kompletterades tornet med den åttkantiga trälanterninen med hög spira. Under den nuvarande kyrkans golv ligger murresterna av den medeltida klövsadelkyrkan. Interiören bevarar i stort sin ursprungliga inredning med bänkar, altaruppsats, läktare i väster och orgelfasad. Predikstolen är tillverkad 1768.

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KLM Kalmar läns museums arkiv.

JLM Konserveringsrapport Jönköpings läns museum

SK Bredsättra kyrkor, volym 183 av Sveriges kyrkor.

De nedan redovisade uppgifterna utgör en sammanfattning av redovisad litteratur och genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkobyggnadens historia.

År	Händelse	Källa
1000-talet	Man har antagit att det fanns en träkyrka vid denna tid även om spår av någon sådan inte påträffats.	SK
1100-talets mitt	Den äldsta stenkyrkan var en tornlös kyrka med ett smalare kor med absid, trånga portaler i norr och söder samt små högt placerade rundbågiga fönster. Triumfbågen var endast knappa 2,5 m bred och interiören saknade valv utom i absiden. Av denna stenkyrka återstår idag endast grundmurarna samt långhusets västgavel. Något belägg för dateringen saknas men med gissningen att varje byggnadsperiod tagit en generation ca 30 år har en datering till mitten av 1100-talet föreslagits.	SK
1170-1240	Ett västtorn byggdes intill långhuset (dels ridande på långhuset dels på egen grund). Dess enda förbindelse med långhuset låg i bottenvåningen. Någon entré till tornet utifrån fanns inte i bottenplanet. Tornet har dendrodaterats till de allra första åren på 1200-talet. Även i öst byggdes ett torn vilande på korets (i samband med detta) på utsidan förtjockade murar. Det har inte gått att avgöra vilket av tornen som tillkom först. I samband med att östtornet uppfördes välvdes troligen koret med ett tunn- eller kryssvalv. Även långhuset välvdes med så låga valv att det ovan valven bildades ytterligare en våning trots att sträckmurarna inte byggdes på. Valven vilade på ett eller ett par stöd i långhusets mittaxel.	SK

Ca 1250	Vapen huset byggdes utanför sydportalen.	SK
Slutet av 1200-talet t.o.m. 1500-talet.	En sakristia byggdes mot korets norra sida. På långhusets södra sida ersattes ett litet rundbågigt fönster med ett stort, tvådelat, gotiskt fönster. Fönstret har daterats till 1200-talets slut eller kring år 1300. Sannolikt breddades även den smala triumfbågen i samband med detta. Klockorna flyttades under medeltiden från västtornet till en fristående klockstapel på kyrkogården.	SK
1600-talet	En läktare byggdes i väster år 1624 för att bereda plats för fler sittplatser. Kyrkan fick en ny klocka och klockstapeln på kyrkogården ersattes av en ställning på östtornets tak. Eventuellt tillkom även en trappa utmed långhusets nordmur (som en bekvämare uppgång till östtornet och klockstapeln). Någon gång mellan 1673 och 1721 revs långhusets valv och ersattes av ett plant trätak. Sannolikt var det i samband med detta som tak och väggar dekorerades med målningar, möjligen av Jonas Bundi.	SK
1666	En ny predikstol sattes upp och målades av Jonas Bundi (den kan ha liknat predikstolen i Gärdslösa från samma tid som han också målade).	SK
1700-talet	Under detta århundrade genomfördes många underhållsarbeten.	SK
1733	Ytterligare en läktare byggdes, denna gång i norr. Läktaren målades av Nils Örberg.	SK
1744	Kyrkogårdsmuren försågs med stigluckor i trä med sadeltak.	SK
1751	Taket på långhusets nordsida lades om med tegel. Övriga tak hade fortfarande tjärad spån. Exteriört spritputsades och vitkalkades murarna (kyrkan var redan tidigare putsad men när detta skedde första gången är okänt).	SK
1753	Den västra läktaren utvidgades och ett fönster togs upp i norr från läktaren.	SK
1768	En ny predikstol tillverkades av Nils Linhardt Linman och målades av Georg Wadsten.	ATA
1770	En ny altaruppsats med begagnade, medeltida skulpturer tillverkades.	SK
1797	Långhusets nordportal murades igen och i dess ställe insattes ett fönster.	SK
I slutet av 1700-talet	Beklädnaden på de tak som ännu hade spån ersattes med tegel, utom på sakristian vilken täcktes med kalkstensflis.	SK
1800-talet	Västtornet som tidigare saknat ingång från kyrkogården i markplan försågs med en entré i söder. Tornets interiör byggdes om så att torntrappan blev åtkomlig från kyrkorummet (detta utfördes senast 1823). Det första kända sockenmagasinet förlades till tornets	SK

	bottenvåning.	
1821	Kyrkogårdsmuren gjordes lägre och stigluckorna (i form av små träbyggnader med sadeltak) togs bort.	SK
1833	En äldre kyrkklocka göts om till dagens lillklocka	ATA
1846	Grunden lades till den nya kyrkan lades kring den gamla. I samband med detta blev det nödvändigt att riva vapenhuset och sakristian vilka låg i vägen för den nya grunden.	SK
1848	Långhuset och östtornet revs och dagens kyrka uppfördes i anslutning till det befintliga västtornet. Ritningarna var utförda av T. H. Edberg och byggmästare var Gustav Rudwall. Rudwall avled dock sommaren 1848 och ansvaret övertogs av byggmästare C. L. Lindgren, Öland. Edbergs ritningar kom att frångås i de allra flesta avseenden.	SK
1850	Kyrkans interiör målades av målaremästare C. O. Poijes, Mönsterås.	SK
1861	Sockenmagasinet som tidigare varit förlagt till bottenvåningen flyttades upp till andra våningen. Västtornet försågs med lanternin. Den som utförde arbetet var byggmästare Isberg som frångick den av Edberg uppgjorda ritningen och gjorde en för Isberg och Öland karaktäristisk, stor, åttkantig lanternin.	SK
1863	Storklockan göts av I. P. Forsberg.	ATA
1866	Blyspröjsarna i kyrkans fönster hade givit efter och glasrutorna fallit ur varför man ersatte blyspröjsen med träspröjs (de gamla blyspröjsarna förvaras i tornet)	ATA SK
1867	Allt trä i exteriören målades om.	
1872	Den södra kyrkogårdsmuren lades om i samband med utvidgning av kyrkogården. Altarringen gjordes bekvämare och knäfallet stoppades och kläddes med kalvskinn	SK
1874	Dagens orgel tillverkades av orgelbyggare Johansson som tillverkat flera orgelverk på ön bl.a. i Löt, Alböke och Föra.	ATA
1885	Exteriören målades av målare Frans Andersson, Köping. Lanterninens väggar skulle bli ljusgrå, luckorna mörkgrå och gesimsen vit. Ytterdörrarna skulle utföras i ekfärg medan alla fönster, även tornets skulle bli pärlfärgade.	SK
1894	En grundlig restaurering genomfördes. Bänkkvarteren försågs med kalkstensgolv lagt i cement. Skorstenar murades för installation av kaminer. Nytt golv lades vid altaret. Vissa målnings och förgyllningsarbeten utfördes.	SK
1913	Taket reparerades. Vilket?	SK
1924	Kyrkan genomgick en renovering efter förslag av byggmästare N.	ATA

	G. Karlsson, Kalmar. Förslaget innehöll: Lagning och omkalkning utan färgtillsats av sakristians, vapenhusets och kyrkorummets interiörer. Ommålning av kyrkans dörrar och fönster (i lämplig kulör). Förgyllning av altarpuppans samt återställande av kolonnerna och pelarna vid altaret till sitt ursprungliga skick. Målning och förgyllning av läktare och orgelfasad. Ommålning av taken i sakristian, vapenhuset och kyrkorummet (i lämplig ton). Bättring av predikstolens målning och förgyllning. Exteriör putslagning samt omkalkning av fasaden. Säkert kan sägas att sakristian och koret vid denna renovering försågs med nytt furugolv, samt att vedbod och dass uppfördes i kyrkogårdens nordvästra hörn.	
1931-32	Den södra muren hade kommit att luta utåt och trätunnvalvet ovan orgeln hade sänkt sig så att det bräckt krönet (en förgylld stjärna) på orgelfasaden. En undersökning gjordes av takstolarna. Det konstaterades att dessa var tillräckliga i dimensioneringen men att kvalitén (många vankanter) var dålig. Till detta kom att flera urhuggningar gjorts. En del av förskjutningen i takstolen hade sannolikt skett redan vid uppsättandet 1848. Förslag lades om bl.a. om uppsättande av förstärkningsstolar på varannan av de befintliga takstolarna i kombination med att rännstenar i fältsten ordnades längs fasaderna. Takstolarna förstärktes och både ytter och innertak reparerades av Bröderna Olsson, Färjestaden.	ATA SK
1932	Kyrkogårdsmurens östra entré försågs med en klivstätta.	SK
1944	Dopfontens genomgående vågräta sprickor lagades	SK
1956-57	Kyrkan renoverades av byggmästare Elmer Axelsson, Föra, efter ritningar av stadsarkitekt Nils Carlgren Kalmar. Fasaden renoverades. Torn och lanternin försågs med kopparkoppar och fönsterblecken belades med kopparplåt. Skorstenarna togs bort. Hängrännor och stuprör sattes upp på långhus och sakristia. Elektrisk belysning, uppvärmning och klockringning installerades och belysning anordnades även på kyrkogården. Interiört ersattes kyrkans trägolv av ett slipat kalkstensgolv, utom i bänkkvarteren där det befintliga trägolvet lades om. Då man tog upp bänkkvarterens golv fann man, förutom den gamla kyrkans murar även, gravhällar från 1200-talet. Gravhällarna placerades som golv i vapenhuset. Koret utökades åt väster. Takets trävalv skrapades och målades i en ljus blå färg. Orgelläktaren fick nya trappor.	ATA

	Bänkinredningen byggdes om för större bekvämlighet och försågs med gångar utmed ytterväggarna. Den södra entrén försågs med vindfång. Fönstren försågs med innanfönster med antikglas. Det tidigare rödbruna pelarna under läktaren målades om. Två nya ljuskronor anskaffades och de gamla flyttades från mittgången till bänkkvarteren. Altartavlorna konserverades. I sakristian ersattes det östra fönstret av en entré från kyrkogården. I samband med detta togs ett fönster upp på den motsatta, västra väggen. I sakristian tillkom även den södra träväggen med förrådsutrymmen och inbyggnad av trappa till predikstolen. I förslag till renovering finns även grundförstärkning av de norra och södra långhusmurarna genom undergjutning med betong. Förslaget innefattar även dämpning av den ”hårda” drapeimålningen kring altare och predikstol. Om dessa åtgärder utfördes är dock osäkert	
1978	Korets sydvästra bänk (skedemossebänken) flyttades ut i vapenhuset och gav på så vis plats åt den nya kororgeln som samtidigt installerades i koret.	SK
1993-94	Renovering genomfördes enligt handlingar upprättade av Arkoteknik, Kalmar. De putsade fasaderna rengjordes, ilagades och målades med kc-färg. Även sockeln målades med kc-färg. Långhus och sakristia försågs med nya hängrännor samt nya stuprör med sil. Plåt byttes ut på tornspiran och tornet försågs med nya hängrännor i koppar samt två nya kopparstuprör. Lanterninen målades med linoljefärg och korset lagades, ströks med rostskyddsfärg, guldbronserades och lackades. Samtliga fönster kittades om utvändigt och kompletteringskittades mellan bågarna. Innanfönster i långhuset försågs med tätningslist av silikon. Rötskadade fönsterdelar byttes liksom skadat glas och fönstren målades med linoljefärg. Portarna lagades och målades. Inskriptioner i sten vid portalen rengjordes och förgylldes. Målning med linoljefärg utfördes på exteriör plåtavtäckning, träfasader, tornluckor, synligt trä i takfötter och räcke vid trappa. Långhusets vindskivor, stuprör, hängrännor och räcke målades svarta. Röta i tornluckor åtgärdades. Interiört lagades putsskador och putsade ytor målades med kalkfärg våt. I sakristian förstärktes kalkfärgen med cellulosalim. Samtliga fönster målades. Även övriga bemålade snickerier ommålades, alla dörrar och portar justerades och kalkstensgolvet sågs över. Skåp för liggande textilförvaring tillverkades. Skåpet gavs ett utseende som liknade korbänkarnas. Den sydöstra korbänken	Top.ark.

	flyttades ut i vapenhuset och på dess plats i koret placerades istället den nya textiförvaringen. Ett skåp för antependier placerades vid den södra portalen. Nytt trägolv lades i långhusets bänkkvarter och bänkarna målades. På läktaren slipades och klarlackades golv och gradänger. Altarringen målades och knäfallet fick nytt tyg. I sakristian lackades golvet om, väggen mellan el-centralen och sakristian revs och toalett och förråd byggdes. Nya dörrar till wc och förråd utfördes lika befintliga. Stommarna till taket över skrivplatsen mot norr byttes och en ny takpanel lika befintlig lades in. Inför ommålningen av kyrkan genomfördes en enkel färgundersökning av antikvarie Torbjörn Sjögren. En enkel färgskiktsundersökning gjordes även på några delar av de konserverade inventarierna av konservator Leif Berg. Elinstallationer sågs över och kompletterades. Nytt värmesystem med bänkvärme och nya radiatorer installerades. Även förrådsbygganden på kyrkogården renoverades exteriört.	
1994	Kyrkans krucifix konserverades av JLM.	ATA
2005	Vapenhuset gjordes om till lillkyrka och försågs med ett nytt glasparti som vindfång mot västporten. Ritningar upprättades av Westerlund arkitekter AB.	Top.ark.

Övergripande kulturhistorisk bedömning

Generella värden

Som alla andra kyrkor byggda före utgången av år 1939 skyddas Bredsättra kyrka genom Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Lagskyddet är ett uttryck för att dessa kyrkor anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. Det är inte enbart kvalitativa, estetiska eller historiska egenskaper som tillmäts värde, utan också symboliska och ickemateriella. Varje kyrka utgör ett lokalt kulturarv för sin bygd och är ofta bland de äldsta byggnaderna i socken. Kyrkorna har generella värden, d v s sådana som är gemensamma för alla kyrkor. I skriften ”Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning av kyrkor”, utgiven av Riksantikvarieämbetet, ges exempel på sådana värden och karaktärsdrag. Kyrkan och kyrkomiljön är karaktärsskapande för bygden, ett landmärke och en orienteringspunkt i landskapet. Den är en symbol för trygghet, kontinuitet och förankring i tillvaron. Det lagliga skyddet omfattar kyrkobyggnadens exteriör och interiör, dess inventarier samt kyrkogården med dess byggnader och fasta anordningar.

Socknen och kyrkomiljön

Bredsättra socken ligger på östra Öland och gränsar i norr till Egby, i väster till Köping och i söder till Gärdslösa socknar. Socknen är en jordbrukssocken där fisket tidigare haft betydelse. Samspelet mellan förutsättningarna i naturlandskapet och bebyggelsens och kyrkornas lokalisering är på Öland mycket tydligt. Den långstäckta ön präglas av den östra och västra landborgen som i nord-sydlig riktning löper genom det flacka landskapet och till vilka öns huvud-

vägar och mesta bebyggelse är lokaliserad. Kyrkorna utefter den östra landborgen från Gräsgård till Gärdslösa (vilken är den socken som i söder gränsar till Bredsättra) utmärks i första hand av läget på strandvallen i ett öppet landskap och utgör också vanligen en del av de karaktäristiska och ofta välbevarade radbymiljöerna.

Bebyggelsemönstret i Bredsättra socken skiljer sig något från andra socknar som är belägna utmed östra landsvägen genom att huvuddelen av byarna inte ligger utefter denna väg utan halvvägs ner mot kusten. Socknens byar är dock samtliga radbyar. På Kapelludden, 4 km öster om kyrkan, ligger ruinerna efter Sankta Britas kapell.

Kyrkan ligger inte i någon av socknens byar (även om den ligger nära byn Bredsättra) och är i denna mot havet vända bygd placerad i den västra delen av socknen in mot land. Kring kyrkan har dock ett sockencentrum växt upp och i kyrkans närhet finns förutom skola, lanthandel och pensionat även nyare villabebyggelse. Väster om kyrkan ligger ett öppet odlingslandskap.

Kyrkogården har sin största utsträckning i nord-sydlig riktning. Den har under åren utvidgats främst åt söder. Den omges av en kallmurad dubbelmur av kalksten med ganska många inslag av större gråsten. I muren ingår även brottstycken av huggen sten från gravhällar och golvflisor. Ingångarna till kyrkogården är placerade i öster, väster och söder och samtliga har moderna, dubbla smidesgrindar. I öster leder en klivstätta med steg av huggen kalksten över muren precis norr om ingången. Stättan tillkom så sent som 1932. Smidesgrindarna föregicks av dubbla trägrindar tillverkade 1853. Sannolikt hade kyrkogårdsmuren i äldre tider ingångar endast i norr och söder.

Den byggnad som är belägen i kyrkogårdsmurens västra del och innehåller toaletter och utrymme för vaktmästaren tillkom 1957 och ersatte då ett tidigare hemlighus med vedbod från 1924. När detta byggdes ersatte det i sin tur av den vedbod som tidigare var inhyst i västtornet.

I socknen har inte funnits några stenbrott varför det aldrig varit lika gott om gravhällar på kyrkogården som i t.ex. de närliggande socknarna Källa och Löt. Det är även påfallande glest mellan gravarna på den norra sidan. Traditionellt har denna del av kyrkogården ogärna använts som begravningsplats. Något som skulle kunna förklaras med tron på att kyrkan på den yttersta dagen skulle ramla åt norr vilket skulle göra det svårt för de döda på denna sida av kyrkogården att ta sig upp ur sina gravar. Seden tillkom dock först i slutet av medeltiden. Innan dess skilde man inte på den norra och den södra sidan på annat sätt än att kvinnorna begravdes på den norra och männen på den södra. Seden att inte begrava på den norra sidan kyrkan tillkom alltså först kring år 1500 och har sedan dess varit seglivad varför man än idag, som i Bredsättra, hittar kyrkogårdar där det är glest med, eller helt saknas gravar på denna sida om kyrkan.

Bredsättra har ganska få synliga, registrerade fornlämningar (150 st) i jämförelse med de intilliggande socknarna Köping (800) och Räpplinge (700). Däremot har man i Bredsättra gjort påfallande många fynd av vikingatida och tidigmedeltida silverföremål. De äldsta kända boplatserna i socknen är från yngre stenåldern.

Bakgrund

Försvarskyrkor

Bredsättra gamla kyrka, av vilken endast tornet återstår idag, omtalas ofta som försvarskyrka och tornet rubriceras som ett försvarstorn. Den äldre bilden av försvarskyrkorna är att det utmed Ölands kust och längs Smålands östra kust under slutet av 1100-talet och början av 1200-talet skapades en linje bestående av den typ av kyrkor som kallats fästningskyrkor. För Ölands del handlade det främst om att komplettera befintliga kyrkor med en eller ett par extra våningar samt oftast ytterligare ett torn (så att man fick klövsadelkyrkor). Dessa kyrkor fick

en kärv och avvisande karaktär med små fönster och kast- och skottgluggar. Med fredligare tider och stigande folkmängd kom dessa kyrkor efterhand att åter igen byggas om till rymliga gudstjänstrum.

Det poängteras i den senare forskningen att kyrkorna, förutom som gudstjänstrum, användes till försvar men att de även hyste andra funktioner som säkra magasin och utrymmen för hantverksmässig produktion. Dessa andra användningar har i senare tid lyfts fram som minst lika viktiga och man talar idag hellre om den multifunktionella kyrkan.

Marit Anglert behandlar försvarskyrkornas tillblivelse i sin uppsats ”Vem försvarade vad?” Där skriver hon att det i kriget mot Danmark i början av 1500-talet användes befästa kyrkor på båda sidor om Kalmarsund och att man vid denna tid definitivt kan tala om nationen Sverige och därmed ett försvar mot yttre fiender. Vid försvarskyrkornas byggande kring år 1200 var dock förhållandet annorlunda och man befann sig i ett skede då den svenska centralmakten höll på att byggas upp. Många sockenkyrkor under den här tiden byggdes sannolikt av kungar, biskopar och enskilda stormän. Detta hade delvis sin förklaring i att kyrkorna, för den som innehade patronatsrätten, var goda inkomstkällor då man genom detta oftast förfogade fritt över både kyrkojordarna och tiondet.

Vidare refererar Anglert till Karin Andersson som menar att dessa till- och ombyggda kyrkors fortifikatoriska dimensionen eventuellt främst fyllde ett behov av att dels förvara de intäkter (sannolikt levererat i natura) som stormännen och kungarna fick genom bl.a. tiondet, dels viljan att behålla sin lokala makt från en allt starkare centralmakt. Hon menar att de även kan ha fungerat som utgångspunkt för korståg.

Följaktligen byggdes och ombyggdes dessa kyrkor sannolikt i en brytningstid där ett äldre lokalt härskarsystem och den expanderande kungamakten möttes. De av dessa kyrkor som ännu är bevarade ger därmed fysisk gestalt åt ett viktigt skede i Sveriges historia.

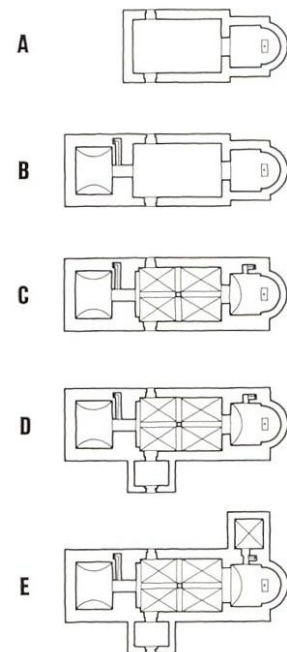
Kyrkobyggnaden

Den första stenkyrkan i Bredsättra byggdes sannolikt i mitten av 1100-talet. Något belägg för dateringen saknas men med gissningen att varje byggnadsperiod tagit en generation (ca 30 år) har en datering till mitten av 1100-talet föreslagits. Denna kyrka var tornlös och hade ett smalare kor med absid, trånga portaler i norr och söder samt små högt placerade rundbågiga fönster. Av denna stenkyrka återstår idag endast grundmurarna samt långhusets västgavel.

Från andra hälften av 1100-talet till mitten av 1200 talet kommer nästa byggnadsperiod. Under denna period byggdes både det västra och det östra tornet och långhuset delades av med valv i ytterligare en våning. Vilket av tornen som tillkom först har inte gått att avgöra.

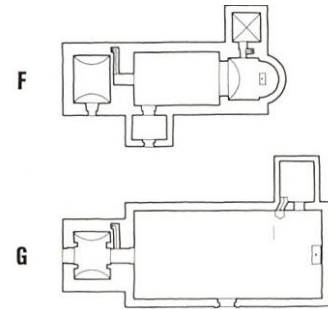
Omkring år 1250 byggdes vapenhuset utanför sydportalen. Detta är en relativt sett tidig tillbyggnad. På Öland och Bornholm byggdes nämligen vapenhus tidigt till skillnad från det svenska fastlandet, t.ex. Uppland där såna tillbyggnader tillkom först ca 200 år senare.

Från den senare delen av 1200-talet till och med 1500-talet sträcker sig ytterligare en byggnadsperiod. Under denna tid byggdes en sakristia vid korets norra sida och ett stort, tvådelat, gotiskt fönster ersatte ett tidigare litet rundbågigt fönster på långhusets södra sida. Under senmedeltiden flyttades klockorna vilka tidigare hängt i västtornet till en fristående klockstapel på kyrkogården.

Under 1600-talet byggdes en läktare i väster (1624) och i samband med ett en ny klocka inköptes ersattes klockstapeln på kyrkogården med en ställning på östtornets tak. Ev. tillkom även trappan utmed långhusets nordmur, som en smidigare uppgång till östtornet, i samband med detta. Någon gång mellan 1673 och 1721 revs långhusets valv och ersattes av ett plant trätak. Sannolikt var det i samband med detta som väggarna och taket dekorerades med målningar av vilka man idag kan se fragment på kyrkans västra vägg. Under århundradet sattes även en ny predikstol upp.

Under 1700-talet skedde en hel del underhållsåtgärder. Förutom detta uppfördes 1733 en läktare i norr som målades av mästern Nils Örberg. År 1751 omlades taket på långhusets nord-sida med tegel medan alla övriga takfall fortfarande var täckta med spån. I samband med detta spritputsades och vitkalkades fasaderna. År 1751 utvidgades den västra läktaren. År 1768 skaffades en ny predikstol och ett par år efter, 1770, anskaffades även en ny altaruppsats. I slutet av 1700-talet kom så resten av kyrkans takfall att kläs med tegel förutom sakristian vars tak kläddes med kalkstensflis. År 1797 murades långhusets norra portal igen och på dess plats insattes istället ett fönster.

Under 1800-talet skedde mycket stora förändringar starkt präglad dagens kyrka. Dessa bestod främst i att hela den medeltida kyrkan utom västtornet revs 1848 och ersattes av dagens nyklassicistiska långhus och sakristia. Redan 1846 revs dock det medeltida vapenhuset och sakristian då man lade grunden för den nya kyrkan.

Innan detta skedde kom dock ett par andra förändringar tillstånd. En mycket smal ingång togs upp i bottenvåningen på tornets södra sida medan tornbågen interiört murades igen på ett sådant sätt att tornets murtrappa blev åtkomlig från kyrkan.

Den nya kyrkan som byggdes 1848 hade, på församlingens uttryckliga önskemål, Högsrums kyrka uppförd 1822, som modell. Man önskade använda denna kyrka som förebild då den hade en enkel och inte så kostsam arkitektur och en storlek vilken man tyckte skulle passa Bredsättra församlings folkmängd. T. H. Edberg på överintendentensämbetet blev den som utarbetade ritningen. När den nya kyrkan uppfördes frångick man emellertid den fastställda ritningen i de flesta avseenden. Långhuset gjordes smalare och kortare. Nordportalen och ett par dörrar i öster ersattes med fönster. Sakristian placerades vid den norra och inte vid den östra delen av koret. Enligt Edbergs ritning skulle västtornets tak behålla sitt sadeltak och förses med den fyrsidig lanternin. Ombyggnaden av tornet sköts dock på framtiden och när det tretton år senare blev av valdes även där en annan lösning med en åttkantig lanternin placerad på ett tälttak istället för den ritade fyrsidiga lanterninen på ett sadeltak.

Dagens kyrka

Exteriör

Dagens kyrka består av ett kraftigt torn med lanternin i väster och ett långhus med sakristia i norr. Långhuset byggdes 1848 och ersatte då ett medeltida långhus. Vid denna ombyggnad revs även kyrkans östra torn och Bredsättra kyrka blev med detta den sista klövsadelkyrkan på ön som omvandlades till en modern kyrka med nyklassicistisk utformning.

Av den medeltida klövsadelkyrkan återstår idag endast det västra tornet (och det medeltida långhusets västgavel som kan ses från långhusvinden). Dessa medeltida delar har sammantogs med den nya kyrkan på ett sätt som gör att hela kyrkan idag har en nyklassicistisk utformning.

Den nyklassicistiska karaktären består främst i det höga tornet i väster försett med lanternin, det långsräckta långhuset med ett förhållandevis flackt sadeltak och större bredd än tornet. Även de stora, rundbågiga och över fasaden jämt fördelade fönstren liksom den kraftigt markerade och centerade sydportalen är delar av den nyklassicistiska karaktären, liksom avsaknaden av en motsvarande nordportal.

Utformningen av den södra portalen är mycket tidstypisk i sig. Den konstfullt utformade dörren omges av en putsad, arkitektonisk uppbyggnad av pilastrar som bär upp ett starkt framspringande vågrätt listverk. Ovan portalen sitter en inskriftsplatta i röd kalksten och ovan denna ett lunettfönster. Motivet med ett fönster ovanför portalen var mycket vanligt i de nyklassicistiska kyrkorna och varierades under hela perioden på olika sätt. Den röda kalkstenen har i sin tur använts traditionellt ända till inskriftstavlor sedan senromansk tid. I övrigt kan den södra portalens förhållandevis enkla, putsade omfattning med omsorgsfullt dekor-skurna dörrar ses som en fortsättning av traditionen från det sena 1700-talet i vilken konstfullt utformade dörrar placerades i enkla muröppningar med diskret omfattning, ibland krönta av ett fönster eller en inskriftstavla.

Även de slätstrukna hörnen, fönster- och dörrumfattningarna liksom den kraftiga, och även den, slätstrukna taklisten är uttryck för nyklassicismens stilriktning.

Västtorn är något som hör till den nyklassicistiska kyrkostilen. I Bredsättras fall är tornet medeltida och därför ovanligt kraftigt. Detta är vanligt på Öland men skiljer sig alltså från den gängse utformningen av en nyklassicistisk kyrka. Genom att det medeltida tornet bevarats och endast byggts om något för att passa det nya kyrkoidealet förmår det skapa en kontinuitets-känsla och fungerar som länk till äldre tiders byggnadstradition. Genom det bevarade tornet är Bredsättra kyrka en del i den öländska tradition där de medeltida tornen bevarades och under 17 och 1800-talet försågs med nya långhus. Detta samtidigt som den tillsammans med de andra öländska kyrkorna vidgar uttrycket för nyklassicism i Sverige. Detta gör kyrkan till en typisk representant för nyklassicismen så som den kom att gestalta sig på Öland.

Till de öländska särdraget hör även den stora åttkantiga lanterninen. Lanterninen som sådan har sitt ursprung i den kungliga förordning om sparsamhet med virke som kom 1759. Enligt denna förbjöds uppförandet av nya trästaplar varför den blev den direkta orsaken till att inte bara de nybyggda utan även de medeltida kyrktornen på Öland undan för undan försågs med lanterniner. De lanterniner som utarbetades av överintendentsämbetet var dock i allmänhet, precis som på ritningen för Bredsättra kyrka, lätta och öppna och endast tänkta som prydnad. De öländska lanterninerna skulle emellertid härbärgera två till tre klockor, varför de med nödvändighet kom att bli betydligt bastantare. Den åttkantiga formen på lanterninen i Bredsättra kyrkan sannolikt dels efter den kyrka som byggdes i Köping 1805 och vars robusta åttkantiga lanternin med halvsfärisk huv blev stilbildande på ön, dels efter lanterninens byggmästare P. Isberg.

Isberg arbetade i mer än en tredjedel av Ölands kyrkor mellan 1823 och 1864. Han byggde 13 lanterniner, tre i sten och de övriga i trä av vilka alla, utom en, gavs åttkantig plan. Förutom lanterninen i Högrums kyrka har Isberg sannolikt haft lanterninen i Madesjö kyrka, konstruerad av byggmästare Hallström, Stockholm, 1827-30, som förebild.

Lanterninen i Bredsättra avslutas med en halvsfärisk huv och en spira. Denna spira var troligen den första i sitt slag på Öland. De spetsiga kyrkspirorna blev vanliga först något senare under 1800-talet och är en del av den nygotiska utformning som blev populär under det sena 1800-talet. Spiran i Bredsättra kan ses som ett förebud om denna stilriktning men kan med sin halvsfäriska bas även liknas vid avslutningen av de tornhuvar som Hårleman (arkitekt och överintendent 1741-53, ledde fullbordandet Stockholms slott och har sagts vara den som införde rokokostilen i Sverige) ritade och som blev stilbildande i svenskt kyrkobyggnade under 1700-talet.

När kyrkan uppfördes frångick man de av överintendentensämbetet uppgjorda ritningarna i de allra flesta avseenden. Istället byggde man, enligt församlingens önskan, en kyrka som hade Högsrums kyrka som förebild, detta eftersom man ansåg att denna kyrka hade en enkel och inte så kostsam arkitektur. Att stora avsteg gjordes från de av överintendentensämbetet uppgjorda ritningarna var vanligt på ön och togs till och med upp som ett problem redan på stiftets prästmöte 1794. Man skulle kunna säga att kyrkorna på ön till stor del har utformats av de lokala byggmästarna och församlingarna.

Kyrkan har en enkel och avskalad exteriör som i långhuset är tydligt nyklassicistisk och i tornet och lanterninen har en mer modifierat nyklassicistisk utformning. För Öland är kyrkan dock mycket tids- och stiltypisk.

Interiör

Dagens kyrka är salskyrka med sakristia i norr, torn i väster och vapenhus i det medeltida tornets bottenvåning. Interiören i kyrkan är, trots gjorda förändringar, välbevarad. Detta gäller dock främst långhuset och tornet då vapenhuset och sakristian fått tillägg i senare tid som påverkat deras ursprungliga karaktär.

Koret är kyrkans mest tongivande del och dess raka avslutning i öster understryker kyrkorummets salskaraktär, något som är en del av interiörens nyklassicistiska prägel. Då sakristian ligger i norr har man även kunnat placera två stora fönster i den östra väggen. De stora fönstren i den östra väggen är en vanlig lösning i de nyklassicistiska kyrkorna på Öland.

Altaruppsatsen tillkom samtidigt som långhuset något som är ganska ovanligt på ön där inredningen oftast togs över från den gamla kyrkan och sedan byttes mot en mer modernt utformad inredning efterhand. Uppsatsen tillverkades antingen av C.L. Lindgren (kyrkans byggmästare) eller Olof Jacobsson, Mortorp och är, efter församlingens önskemål, mer eller mindre en kopia av den i Runstens kyrka. Detta gäller även uppsatsens centralmotiv vilket är målat av S. G. Lindblom 1848 och en replik av Lindbloms tavla i Runstens kyrka. Denna tavla har dock i sin tur har hämtat sin förebild i Kalmar domkyrka men kompositionen går ytterst tillbaks på Rubens målning, Korsnedtagningen, i Antwerpens katedral. Den mindre tavlan i den övre delen är även den målad av Lindblom och en kopia, denna gång av Fredrik Westins målning i Kungsholms kyrka, Stockholm. Kompositionen använde Lindholm igen några år senare i Löt kyrkas altartavla. Genom detta har uppsatsen i Bredsättra kyrka släktskap med flera andra altartavlor både på ön och även betydligt längre bort än så.

Också draperimålningarna kring predikstolen och altartavlan är med största sannolikhet ursprungliga och utförda av C. O. Poijes som även färgsatte och målade den övriga kyrkan år 1850. Genom detta bidrar de till kyrkans ursprungliga karaktär och ger den även ett släktskap med andra kyrkor i närheten som Föra och Löts kyrkor vilka också har denna typ av karaktäristiska väggmålningar.

De två bänkkvarter som är bevarade i den norra delen av koret, liksom även till viss del den till förvaring ombyggda sydöstra korbänken, bidrar till den ursprungliga prägel i koret och kyrkorummet.

Långhuset byggdes 1848 och det bör särskilt framhållas att läktaren inte har någon underbyggnad vilket blir allt mer ovanligt även om underbyggnaderna på Öland är något färre och mindre i förhållande till de i övriga länet. Att kyrkan på detta sätt bevarar sin utformning i väster bidrar starkt till interiörens kulturhistoriska värde. Avsaknaden av läktarunderbyggnad gör att den dekorativa funktionen hos de båda läktartrapporna och kolonnerna under läktaren framhävs. Genom detta tillåts de delta i gestaltningen av kyrkorummet och trapporna och kolonnerna framstår som delar av hela kompositionen i kyrkans västra del. En komposition som även består av läktarbröstning och orgelfasad. Delarna i kompositionen är tidstypiska och visar upp många av nyklassicismens dekorelement i form av t.ex. läktarbröstningens slätpanel

indelad av kolonnetter och mitt fram betonad av ett mycket typiskt lymotiv. Också orgelfasaden har en enkel och nyklassicistisk utformning. De båda trapporna till läktaren nybyggdes vid renoveringen 1957 men gavs då i det närmaste samma placering och utformning som de ursprungliga.

Mittradens två bakersta kolonner har liksom de båda främre ursprungligen stått innanför bänkkvarteren. Detta ändrades vid renoveringen 1957 då bänkinredningen byggdes om och minskades. Genom denna ombyggnad tillkom gångarna vid långväggarna och utrymmet under läktaren gjordes rymligare genom att en bänkrad togs bort längst bak.

Bänkarna gjordes även bekvämare vilket resulterade i att de blev färre till antalet. I den främre delen av kyrkorummet kortades bänkkvarteren med en bänk och koret utökades. I övrigt behölls bänkarnas utformning och dagens bänkdörrar är ursprungliga.

Förutom den välbevarade västra delen av kyrkorummet har även det övriga kyrkorummet kvar mycket av sin ursprungliga och i någon mening tidstypiska utformning. Denna manifesteras av det tunnvälvda brädtaket, taklisten, dörren till sakristian, de rundbågiga fönsteröppningarna, predikstolen, väggmålningarna, altaruppsatsen och altarringen. Den södra entrén vilken givit upphov till den mycket tidstypiska indelningen av bänkkvarteren är en viktig del av kyrkans nyklassicistiska karaktär även om den ursprungligen saknade dagens vindfång vilket tillbyggdes 1957.

I kyrkorummet finns även föremål som representerar den föregående kyrkan och som därmed förmedlar en kontinuitetskänsla och ger möjlighet till förståelse av kyrkans något omaka kombination av medeltida torn och nyklassicistiska långhus och sakristia. Till dessa föremål hör de medeltida skulpturerna, de framtagna målningarna på den västra väggen, primklockan (sannolikt från 1300-talet), predikstolen byggd 1768 och dopfunten från 1200-talet.

Dopfunten är tillverkad någon gång mellan 1210 och 1260 och har tillskrivits den anonyme stenmästaren Calcarius II en benämning på en av de välkända stenverkstäderna på Gotland vid 1100-talets slut och 1200-talets början. En liknande funt från samma verkstad finns i Runstens kyrka.

Predikstolen på korets norra vägg är övertagen från den gamla kyrkan, tillverkades av Nils Linhardt Lindman och målades av Georg Wadsten. Där satt den placerad på den södra långväggen och var försedd med trappa från koret varför dagens placering med direkt uppgång från sakristian har gjort att den ursprungliga utformningen ter sig något asymmetrisk. År 1850 målades den av C. O. Poijes som då även gav resten av kyrkan dess första färgsättning. En färgsättning som i stort sannolikt överensstämmer med dagens vilken tillkom vid renoveringen 1993-94.

Trots kyrkorummets välbevarade karaktär har det under åren förändrats i vissa avseenden. Förutom den redan nämnda förändringen av bänkkvarteren har golvet i kyrkan bytts ut. Dagens kalkstensgolv i långhuset ersatte 1957 (det sannolikt ursprungliga) trägolvet. I samband med detta fick även korgolvet ny kalkstensbeläggning. Detta golv hade dock ursprungligen kalkstensgolv och har idag alltså bara ett kalkstensgolv i ett något annat utförande. Även korets storlek ändrades vid denna renovering genom att det utökades något åt väster 1957 då bänkkvarteren minskades.

Interiörens olika fasta delar tillåts sätta förhållandevis stark prägel på kyrkorummet då detta i övrigt är påfallande sparsamt dekorerat och i princip saknar lösa inventarier.

Läktaren bevarar mycket av sin bänkinredning i förhållande till många andra kyrkor i länet vilket bidrar till kyrkans ursprungliga karaktär. Vid renoveringen 1957 slipades och lackades dock golvet som fram till dess sannolikt varit ett skurgolv.

I sakristian har flera större förändringar skett. Ursprungligen saknades entré från kyrkogården. Denna togs dock upp vid renoveringen 1957 och i samband med detta togs även det västra

fönstret upp som ersättning för det ursprungliga fönster i öster som ersattes av dörren till kyrkogården. Vid samma renovering byggdes även den södra väggen in och försågs med utrymme på var sida om passagen till koret. Också golvet mörka bets och lackade behandling tillkom 1957. Själva golvet är dock inlagt 1924. Vid renoveringen 1993-94 byggdes den norra väggen in och i de nya utrymmena inreddes toalett i nordväst och förråd i nordost. Rummet är sparsamt möblerat och 1700-talsskåpet som finns där bidrar till att ge, den trots allt ganska förändrade interiören, en genuin karaktär. För trots de gjorda förändringarna kvarstår den ursprungliga utformningen av de båda stora, tongivande fönstren och det enkla brädtaket liksom de ursprungliga dörrarna till koret och dessa delar förmår binda samman rummet och skänka interiören en genuin karaktär. Något som är möjligt genom att de gjorda tilläggen har utförts med omsorg.

Vapenhuset bevarar en del av sin medeltida karaktär genom sitt tunnvalv och sina kraftiga murar. Rummet har dock i senare tid försetts med flera föremål från andra delar av kyrkans historia. En av korbänkarna flyttades in hit 1978 och sedan 1993-94 omgestaltas utrymmet till lillkyrka. I samband med denna omdaning sattes ett extra dörrparti in i den västra porten som vindfång. Partiet gavs en modern utformning. I övrigt har rummet möblerats med moderna stolar och lampor och i norr har en föreställande gobeläng placerats. Förutom detta står även det äldre stenaltarets träbeklädnad från 1785 placerat i norr och 1957 belades golvet med flera av de gravstenar från 1200-talet som man då hittade under bänkkvarteren i långhuset. Både gravstenarna, det nya dörrpartiet och altarinklädnaden bidrar till att tydliggöra den komplexitet och kontinuitet som kännetecknar kyrkan. Detta blir särskilt tydligt i detta rum där så pass många fysiska uttryck för kyrkans verksamhet från medeltiden och framåt samsas på ett relativt litet utrymme.

Tornet bevarar mycket av sin ursprungliga karaktär genom sitt kraftiga, synliga murverk och sina bevarade, smala murtrappor. Även det i mitten på 1800-talet inrättade sädesmagasinet i tornets andra våning är till stora delar bevarat. Förutom detta kan sägas att bottenvåningens valv går i nord/sydlig riktning, något som är ovanligt för de medeltida tornen på ön. En annan egenhet är att murtrappan är uppdelad i två lopp. Det nedersta löper motsols, något som även det är ovanligt, för att sedan på andra våningen vända och löpa medsols.

Inventarier

Trots härjningarna på ön under de, från medeltiden fram till 1700-talets början, återkommande krigen återstår ofta en hel del gamla inventarier och inredningsdetaljer som fortfarande utgör viktiga inslag i interiörerna. Medeltida träskulpturer återfinns framförallt på mellersta och norra Öland och över hela ön finns spridda kalkstensdopfundar, så väl från medeltiden (de flesta från Gotland) som från 1600-talet

Kyrkan i Bredsättra har dock ganska få lösa inventarier. De som finns är främst från medeltiden och 1700-talet.

I kyrkorummet finns flera medeltida skulpturer från ett medeltida altarskåp. Skulpturerna förställer Gud fader och en bild av den korsfäste, ett kvinnligt helgon (sannolikt heliga Birgitta), S:ta Katarina av Vadstena samt ytterligare ett kvinnligt helgon. Skulpturerna har enligt Ragnhild Boström tillverkats i Nordtyskland omkring 1475. Själva altarskåpet saknas dock. Skulpturen föreställande S:ta Katarina (S:ta Birgittas dotter) kan särskilt nämnas då det är en av få bevarade av detta helgon.

Skulpturerna ingick tidigare i den altaruppsats som tillverkades av And. G. Wadsten och Gudm. Rundgren år 1770. Förutom skulpturerna ingick i denna altaruppsats även nygjorda delar, bl.a. en liten ängel med olivkvist och ett arkitektoniskt ramverk och uppsatsen gjorde tjänst ända fram till 1849 men idag återstår endast skulpturerna och ett par träkolonner med marmorerade skaft, de senare placerade i tornets andra våning.

I sakristian står ett bord och ett skåp, båda från 1700-talet. Skåpet är målat 1781 och stod tidigare i den gamla kyrkans kor.

I kyrkans kor hänger en medeltida klocka. Denna klocka har sannolikt även hängt i den föregående kyrkans kor.

Förutom detta kan nämnas ett par mässingskronor från 1700-talet och en av järn från 1800-talet.

Sammanfattning

Dagens exteriör består av ett medeltida torn med lanternin byggd 1861 och ett långhus med kor i norr byggda 1848. Tornet bevarar i stora delar sin medeltida karaktär. De förändringar som gjorts är främst förstoring av muröppningarna, upptagning av portal i väster samt påbyggnaden av lanternin och takfris. Även lanterninen bevarar i väsentliga delar sin ursprungliga utformning liksom långhus och kor. Sammantaget gör detta att kyrkan har en enkel och avskalad exteriör som i långhuset är tydligt nyklassicistisk och i tornet och lanterninen har en mer modifierat nyklassicistisk utformning. För Öland är kyrkan dock mycket tids- och stiltypisk.

Det är inte bara i exteriören som kyrkans två huvudsakliga tidsskikt, medeltid och 1800-tal, gör sig påmind. Dessa kan avläsas även i interiören där både långhus, kor och vapenhus är välbevarade.

Även om vapenhuset bevarar mycket av sin ursprungliga karaktär har där gjorts förändringar under åren som gör att många av kyrkans tidsskikt ganska påtagligt står att läsa samtidigt i detta rum. Tornets interiör är välbevarad och har främst förändrats genom tillägg i den andra och tredje våningen.

Kyrkorummet är välbevarat och tidstypiskt. Läktarunderbyggnad saknas något som blir allt mer ovanligt i länets kyrkor. Detta gör att den tidstypiska kompositionen i väster med kolonner under läktaren, läktarbröstning och orgelfasad bidrar som helhet till kyrkorummets gestaltning. Även bänkinredningen är välbevarad och två av de ursprungliga bänkkvarteren i koret finns fortfarande bevarade liksom stora delar av läktarens bänkar. Kyrkorummet domineras av altarpuppen från 1848, predikstolen från 1700-talet och de ursprungliga draperimålningarna kring dessa.

Kyrkan har förhållandevis få lösa inventarier. Främst rör det sig om några medeltida skulpturer och ett par kronor från 17- och 1800-talen. Dopfunten från 1200-talet i gotländsk kalksten bidrar dock starkt till interiörens karaktär och kontinuitetskänsla.

Slutligen är kyrkan en god representant för öns under 1800-talet ombyggda kyrkor. Det nyklassicistiska långhuset och sakristian är typiska representanter för de sakristior och långhus som byggdes till öns medeltida torn och tillsammans med tornet idag bildar en på samma gång typisk och särpräglad enhet med stort kulturhistoriskt värde.

Källförteckning

ATA Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet.

KLM Kalmar läns museums arkiv.

Bredsättra kyrkor Bredsättra kyrkor, volym 183 av Sveriges kyrkor, Uppsala 1980.

Inventeringsrapport 2000:13 Jönköpings läns museum.

Kyrkobyggnader 1760-1860 Del 2 Småland och Öland. Riksantikvarieämbetet och kungl. Vitterhets- och Historieakademien, Stockholm 1993.

Öland -landskapets kyrkor Red Ullén Marian, Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm 2003.

Översiktsplan 2002

Borgholms kommun.

<http://www.borgholm.se/artikel.php?placid=816&parent=780#bredsattra> 20070224

<http://www.borgholm.se/updater/filarkiv/65/0000000165.pdf> 20070224